

ZLATKO MATIJEVIĆ

Povijest kao historijska društvena znanost

Hans-Ulrich Wehler — Geschichte als Historische Sozialwissenschaft, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1973, 124 str.¹

U raznim zemljama s razvijenim historiografijama danas se vode rasprave oko određivanja uloge i mjesta historijske znanosti. Osnovna težnja tih razvijenih historiografija nije više usmjerena na to da istražuje samo pojedine događaje nego prije svega društvene procese. Zbog toga se glavno pitanje oko kojega historičari lome koplja može definirati: kako će historija postati društvena znanost i kakav je njezin odnos prema ostalim društvenim znanostima?

Naravno, ni suvremena zapadnonjemačka historiografija nije mogla ostati ravnodušna pred metodološkim problemima o kojima se raspravljalo u zemljama s razvijenim historiografijama nakon drugoga svjetskog rata.

Zapadnonjemački historičari ušli su u međunarodne metodološke diskusije na »Zapadu« sa znatnim zakašnjenjem. No, to zakašnjenje je posve razumljivo, kad imamo pred očima činjenicu da je ton zapadnonjemačkoj historijskoj znanosti, nakon drugoga svjetskog rata, davala grupa konzervativnih historičara (Ritter i ostali), koja se čvrsto držala tradicije idealističkog historizma. Ta grupa historičara nastojala je izdvojiti pojavu nacizma i Hitlera iz kontinuiteta njemačke povijesti. Odlučni poticaj za preobrazbu zapadnonjemačke historiografije dala je knjiga Fritza Fischera »Zahvat za svjetskom moći«. Fischer je oduzeo svaki temelj tvrdnjama da je hitlerizam izolirana pojava izvan kontinuiteta njemačke povijesti. Diskusija pokrenuta Fischerovom knjigom pokazala je da je revizija historijske interpretacije nužna, te da je neophodno tražiti široke društvenoznanstvene i strukturalne metode pri istraživanju i revalorizaciji njemačke povijesti.

U današnjoj zapadnonjemačkoj historiografiji svakako je najzanimljivija tzv. Bielefeldska »škola«. Predstavnicu su te »škole« na sveučilištu u Bielefeldu. Rezultate svoga istraživačkog rada predstavnici Bielefeldske »škole« objavljuju u časopisu »Geschichte und Gesellschaft« (časopis je pokrenut 1975).

Jedan od najistaknutijih, a ujedno i jedan od najzanimljivijih, historičara iz kruga Bielefeldske »škole« svakako je Hans-Ulrich Wehler. Wehler ima posebno značenje u zapadnonjemačkoj historiografiji. On je, naime, još na sredini šezdesetih godina, dakle u vrijeme kad je u zapadnonjemačkoj historiografiji još prevladavalo tradicionalno shvaćanje povijesti, pokušao upoznati njemačke historičare sa suvremenim metodološkim kretanjima u historijskim znanostima ostalih zemalja. U tu svrhu

¹ Ovaj referat izraden je na postdiplomskom studiju školske godine 1979/80, kod prof. dr M. Gross.

Wehler je izdao tri zbirke najpoznatijih metodoloških članaka francuskih, engleskih i američkih autora: *Geschichte und Soziologie* (Köln, 1973), *Geschichte und Ökonomie* (Köln, 1973) i *Geschichte und Psychoanalyse* (Köln, 1971). Uz pomoć tih zbirki informirao je zapadnonjemačke historičare o mnogim metodološkim problemima u kretanju historije prema društvenoj znanosti, koja želi istraživati sva područja društvenog života. U knjizi »Geschichte als Historische Sozialwissenschaft« (Povijest kao historijska društvena znanost) Wehler je objavio uvodna poglavlja spomenutih zbirki.

Iako su ta tri uvoda objavljena prije punih sedam godina, nisu ništa izgubili od svoga značenja, jer bitka za preobražaj historije u historijsku društvenu znanost još uvijek traje nesmanjenom žestinom. Na temelju tih uvoda možemo vidjeti neke od problema suvremene zapadnonjemačke historiografije. No, pri tome moramo imati u vidu da su tu iznesena prvenstveno Wehlerova mišljenja s kojima se mnoge njegove kolege ne slažu.

U tim uvodima Wehler je iznio svoje mišljenje o problemima odnosa i eventualnoj suradnji društvenih znanosti srodnih historiji i same historije.

U prvom uvodu Wehler se pozabavio problemom odnosa između historije i sociologije, u drugome, problemom odnosa historije i ekonomije, a u trećemu se bavi odnosom historije i psihologije.

Odmah na početku, Wehler napominje da je u nekoliko posljednjih godina poziv za interdisciplinarnu suradnju sociologije i povijesti donekle postao moda. No, bez obzira na postojanje takvog trenda, Wehler zastupa mišljenje da se mora ozbiljno računati na suradnju tih dviju vrlo srodnih znanosti. Daljnje razmatranje toga problema Wehler nastavlja s poznatom činjenicom da je sociologija nastala kao kritička opoziciona znanost u kriznom razdoblju poslije 18. stoljeća. Sociologija, kao opoziciona znanost, htjela je analizom društvenog života i otkrivanjem njegovih skrivenih mehanizama pridonijeti razumijevanju društvenih procesa.

Osnovnu razliku između historije i sociologije Wehler vidi u različitim pravcima usmjerenja njihova istraživanja. Dok se tradicionalna historija usmjerila isključivo na nacionalnu državu i nacionalizam, sociologija se oduvijek interesirala za društvo kao internacionalni problem. Tako je tradicionalna historiografija uvelike ograničila predmet svoga istraživanja. Još veću opasnost za historijsku znanost Wehler uočava u njenom tradicionalnom načinu definiranja historijske znanosti. Naime, kaže Wehler, ako bi se ostalo pri definiciji historije kao znanosti o pojedinačnom, kao što je bilo do sada, a ne bi se prihvatila definicija da je historija znanost o općem, tj. znanost o društvu, moralo bi se priznati da se historija i sociologija ne bave istim predmetom proučavanja, štoviše, historija bi tada čak bila subordinirana sociologiji. Iz toga Wehler zaključuje da bi daljnji opstanak dosadašnjeg stanja vodio u sigurnu smrt historijske znanosti. No, nastavlja Wehler, ako se prihvati definicija povijesti kao znanosti o društvu, dakle o onome općem, onda se više ne može povući oštra granica između historije i sociologije, a isto tako ni sociologija nadrediti historiji. Wehler ističe da ipak postoje znatne razlike između historije i

sociologije. Stoga je za njega neosporno da postoje određene metode sociologije koje su primjenljive samo na male vremenske razmake, dok, s druge strane, postoje određene historijske tehnike koje omogućavaju istraživanje velikih vremenskih distanca. No i usprkos tome, smatra Wehler, ne može se govoriti o postojanju dviju potpuno posebnih znanosti. Dakle, ono što razdvaja historiju i sociologiju jest problem vezan uz vrijeme, i to, dakako, uz historijsko vrijeme.

Kad je riječ o vremenu, Wehler zastupa mišljenje da postoje četiri vrste historijskog vremena:

- a) prvo, može se konstatirati postojanje tzv. kratkog vremena, koje katkad protječe grozničavom brzinom. To se vrijeme mjeri malim vremenskim jedinicama (dan, sat, minuta);
- b) drugo, postoji prirodno vrijeme jedne generacije. To je vrijeme u prosjeku 25—30 godina;
- c) treće, možemo utvrditi postojanje vremena koje obuhvaća duge valove konjunktura ili duga osciliranja;
- d) četvrto, možemo konstatirati pravo vrijeme dugog trajanja.

To je vrijeme poznato staroevropskim agrarnim društvima, i to sve do 18. stoljeća. Ovdje je zapravo riječ o vrlo sporom mijenjanju društvenih struktura u vremenu.

Izlažući mišljenje o četiri različite »vremenske mreže«, Wehler se nužno našao pred zadatkom da te »mreže« ispunim određenim historijskim teorijama. U prvom bi redu tu, po njegovom mišljenju, došle u obzir teorije kao što su npr.: teorije ekonomskog rasta i privredne povijesti, teorije socijalne promjene i društvene povijesti, teorije historijske demografije i povijesti naroda, teorije političkih formi vladavine i političke povijesti.

Zaključak do kojega je Wehler došao, uvažavajući postojanje četiriju različitih »vremenskih mreža«, bio bi: sociologija, iako se bavi istim predmetom kao i historija, ne može se tako dugo spojiti s historijskom znanošću dok ne prizna da postoje različita i nikada ponovljiva historijska vremena koja tvore bitno područje historijske društvene znanosti. Uz to, nastavlja Wehler, i historija mora provesti neke korekcije u svojoj domeni, naime, historija više ne može biti znanje o pojedinačnome i zato konačno mora priznati svoj znanstvenoteoretski deficit. Prema Wehlerovom mišljenju, danas je za historijsku znanost imperativ stvaranje historijskih teorija.

Sasvim je po sebi razumljivo, dodaje Wehler, da se historičari tu mogu obilno poslužiti teoretskim iskustvom sociologije, ali pri tome ne smiju dozvoliti da nekritički preuzimaju sociološke teorije. Toga se, kaže Wehler, treba naročito čuvati zato što su sociološke teorije prikladne za historijska istraživanja »kratkog vremena«, dok su sasvim neprikladne za ulaženje u dublje strukture vremena, koje sociolozi uopće ne poznaju, ili, još gore, ne priznaju.

Wehler, naravno, ne isključuje mogućnost zajedničkog istraživanja sociologa i historičara, te stoga zaključuje da bi iz eventualne fuzije tih dviju znanosti mogla nastati nova historijska društvena znanost.

I ostale društvene znanosti, kao što su ekonomija i psihologija, moraju doživjeti, prema Wehlerovom mišljenju, svoju rehistorizaciju — slično kao i sociologija.

O problemima rehistorizacije tih dviju društvenih znanosti Wehler nas upoznaje u drugom (*Geschichte und Ökonomie*) i trećom uvodnom članku (*Geschichte und Psychoanalyse*). Za Wehlera je rehistorizacija tih društvenih znanosti *conditio sine qua non*, jer se tek na temelju njihove rehistorizacije otvaraju putovi suradnje između njih i historijske znanosti. Wehleru je sasvim razumljivo da se historijska znanost, kao znanost o društvu, ne može zamisliti bez ekonomije, a isto tako ni bez psihologije.

Prema Wehlerovom mišljenju, karakteristika je nove privredne povijesti da ona svoju teoriju upotrebljava za to da identificira one elemente koji su potrebni u svrhu objašnjenja kvantitativnog dokaznog materijala. No, ekonomska povijest ima za Wehlera značenje zbog toga što odlučno postavlja teoretska pitanja. Dakle, Wehler se opet vraća na teorije kao nešto bitno, a što je dosadašnjoj tradicionalnoj historijskoj znanosti potpuno nedostajalo.

Da bi suradnja između historijske znanosti i ekonomije s njenim teorijama bila plodonosna, Wehler smatra kako je neophodno da ekonomija, kao društvena znanost, shvati (taj bitno historijski element) promjenu u vremenu.

Za Wehlera je kao društvena znanost vrlo zanimljiva psihoanaliza. Iako smatra da je značenje psihoanalize za historijsku znanost prilično precjenjivano, Wehler ne negira korist psihoanalize za historiju kao znanost o društvu. Štoviše, zastupa mišljenje da je vrijednost psihoanalitičkih teorija to što se uz njihovu pomoć biografije značajnijih ličnosti »produbljuju« i obogaćuju. No, dodaje on, za suvremenu historijsku znanost bila bi neusporedivo korisnija historijsko-društveno-politički orijentirana psihoanaliza. Prema tome, Wehler smatra da bi zadaća socijalne psihologije zapravo trebala biti da teži otkrivanju određene društvene snage u najdubljem mehanizmu pojedinca.

Wehler misli da je prava zadaća suvremene historijske društvene znanosti poredbena analiza privrede, društva i vlasti, te stoga historijska znanost nužno potrebuje ekonomiju, sociologiju i političku znanost s njihovim teorijama.

Prema tome, Wehlerov osnovni stav bio bi: ako historijska znanost ne želi da bude raskomadana od ostalih društvenih znanosti, ona u sebi mora nužno integrirati te društvene znanosti i njihove teorije, ali ta integracija mora biti takva da te teorije prije njihove upotrebe u historijskoj znanosti budu podvrgnute historizaciji. Ako izostane historizacija tih teorija, one praktički ostaju beskorisne za historijsku znanost. No, tako nehistorizirane neprestano su opasnost za historiju kao samostalnu znanost.

Tek tada, smatra Wehler, kad se to ostvari moći će se govoriti o historijskoj društvenoj znanosti, čiji će predmet proučavanja biti totalno društvo u njegovim konkretnim povijesnim promjenama.